

VILHELM ŠMID

O sreći
Prijateljstva

Preveo s nemačkog
Nikola Jordanov

■ Laguna ■

Naslov originala

Wilhelm Schmid

VOM GLÜCK DER FREUNDSCHAFT

Copyright © Insel Verlag Berlin 2014.

All rights reserved by and controlled
through Insel Verlag Berlin.

Translation Copyright © za srpsko izdanje
2017, LAGUNA

Sadržaj

Predgovor	7
1. Najbolja prijateljica, najbolji prijatelj: šta je prijateljstvo?	15
2. Sreća koju nalazimo u prijateljstvu	33
3. Problemi s kojima se prijateljstvo suočava	53
4. Osnova mnogo čega: biti prijatelj samome sebi	77
<i>Napomene o tekstu</i>	<i>95</i>
<i>O autoru</i>	<i>97</i>

Predgovor

Prijateljstvo stiće sve više prijatelja! Taj podatak raduje, ali zar ih oduvek nije bilo mnogo? Jeste, ali ne oduvek iz istih razloga. U nekom predsavremenom seoskom svetu teško se moglo izbeći da *manje-više* budete prijatelj svima. Nasuprot tome, u savremenom urbanom svetu prijatelje morate da tražite kao retke biljke, u tome se služimo i internetom, kao i u svim drugim postupcima iz očajanja. Ako je prijateljstvo nekada bilo doživotan odnos ukoliko ne bi iskrsnulo nešto loše, u savremenom svetu ono je, kao i ljubav, postalo odnos u jednom periodu života, i traje samo dok ga ne izgubimo iz vida.

Međutim, prijateljstvo je dragoceno jer predstavlja protivtežu funkcionalnim odnosima, koji delom olakšavaju, a delom otežavaju život u savremenom privatnom i poslovnom okruženju: olakšavaju jer svet funkcioniše dobro i kada se ljudi lično ne poznaju. Otežavaju jer ljudi često, iako žive i rade jedni pored drugih, ne vide saradnike kao ličnosti – nula veza, nula dodira. Ali u mnogima baš to savršeno funkcionisanje jednog društva preko nosilaca funkcija izaziva emocionalnu prazninu, koja nepodnošljivo opterećuje njihovo biće.

To je zacemento razlog što se prijateljstvo ponovo otkriva, *onlajn* kao i *oflajn*. Pred rastućom društvenom usamljenošću ono se opet jače ističe u našem vidokrugu. Kako se radujemo kada među mnogim licima, koja svakodnevno viđamo, jedno iskrsne iz anonimnosti: jedan poznanik, jedan prijatelj. Sloboda, koja je tako draga savremenom čoveku, nije više u svako vreme mogućna

negativna forma oslobađanja jednih od drugih. Sve više i više otkriva se njen pozitivan oblik, dobrovoljno zbližavanje i druženje s nekim da bi se zajedno život lakše savladao. Prijateljstvo je u pravom smislu te reči slobodno odabran odnos, kroz njega se uči i upražnjava kako može da se izgradi odnos dva čoveka, i ne

samo to već i da se lepo izgradi. Saznajemo takođe s kakvim teškoćama to može da bude skopčano i kako

se, uprkos brojnim životnim izazovima, svaki neumesni egoizam relativizuje sam od sebe.

U savremenom dobu i ljubav predstavlja slobodan odnos, ali ljubavnici često moraju da se pomire sa znatnim ograničenjem slobode, vezuje ih snaga njihove žudnje, vezuju ih navike intimnog zajedničkog života u

Kako se radujemo kada među mnogim licima, koja svakodnevno viđamo, jedno iskrsne iz anonimnosti: jedan poznanik, jedan prijatelj.

svakodnevicu, vezuje ih isključivost njihovog odnosa, koji ne dopušta neobavezne sporedne aktivnosti. Nasuprot tome, slobodna veza prijateljstva dozvoljava sve oblike nasumičnih i neplanskih odnosa i može da se održava u širem krugu prijatelja. Ona bolje odgovara modernim zahtevima slobode, dok ih ljubav ograničava. U meri u kojoj je ljubav teža, prijateljstvo je zanimljivije. Hoće li amalgam tih dveju vrsta odnosa ikada biti ostvarljiv?

Bilo kako bilo, negovanje prijateljstva postaje element umetnosti življenja ako su ljudi svesni koliko je taj odnos dragocen za lep, pozitivan život. Ispunjen život zahteva tešnje veze sa drugima, njihovu blizinu, materijalnu ili idejnu podršku i kontakte jer se na taj način otkriva neuporedivo bogatstvo individualnosti i sveta. Prijatelji mogu da uspostave tako prislan odnos da se slobodno može reći: *ja* bi bilo osiromašeno i očajnički usamljeno da nema prijateljstva.

Čak i dobar deo životnog smisla može se otkriti kroz prijateljstvo; prijatelji mogu da zajedno daju smisao životu, pa ipak sav smisao nikada ne zavisi od uspešnosti jednog jedinog odnosa. Zato sve više ljudi ulaže napor da nađe prijatelje i neguje prijateljstva kako bi time obogatili život.

Prijateljstvo je bez sumnje povlačenje u domen privatnosti: a lepotu duguje upravo činjenici što je to moguće. Istovremeno, ono nehотиčno nadilazi privatnost i deluje na oblikovanje čitavog društva. Hoće li se i u kojoj meri to materijalizovati u društvu zavisi od toga jesu li i u kojoj meri članovi tog društva kao pojedinci skloni druženju. Isticanje toga uopšte ne znači da treba težiti da se čitavo društvo oslanja samo na prijateljske odnose: to se nikada neće desiti. Ali pitanje je, naročito s obzirom na dominaciju funkcionalnih odnosa, da li bi savremeno društvo moglo da postane malo prijateljskije

ako bi pojedinci u svom životu pridavali više pažnje prijateljstvu.

Međutim, da li je prijatelj uvek prijatelj? Svi iz iskustva znaju da postoje različite vrste prijateljstava. Još u 4. veku p. n. e. Aristotel je (u *Nikomahovoj etici*) utvrdio razlike koje su i dan-danas korisne i preuzete u ovoj knjizi: prijateljstvo se pre svega orijentiše na zajedničko *zadovoljstvo*. Druga vrsta prijateljstva ima u vidu *korist*. Ali zapravo svi sanjaju o *pravom* prijateljstvu, koje je daleko od svake proračunatosti i koje drugome omogućava da nas darne u dušu i, zauzvrat, da pred nama sam otvori dušu. Ono što je novo u 21. veku jeste *virtuelno* prijateljstvo, koje se uspostavlja putem elektronskih medija i ima sopstvene osobenosti, o kojima će ovde takođe biti reči.

Sreća prijateljstva je očigledna. Prijatelji i prijateljice mogu da se raduju tome što su bliski i u prilici da dele bezbrojne lepe doživljaje. Oni daju smisao na svim nivoima života,

čulnom, duševnom, duhovnom, mogu da razgovaraju o svemu i slobodno iznose istinu prema svom subjektivnom gledištu. No, i pored toga, nije umesno ovde pevati samo slavopojke prijateljstvu, treba navesti i probleme i predloge mogućnih rešenja: prijatelje mogu da nerviraju manjak pažnje jednih za druge, kritički stavovi sagovornika, značajnije razlike i nejednakost među njima, preterana očekivanja od prijateljstva, zahtevi koji opterećuju, kao i neumesni pokušaji da se utiče na nečije odluke.

Ali na kraju ostaje da se razmotri još jedan oblik prijateljstva, koji je osnovna kategorija za mnogo šta u životu: prijateljstvo prema sebi samome. Još je Aristotel upozorio da nijedno prijateljstvo, štaviše, nijedan odnos sa drugima nije moguć ako čovek nije načisto sa samim sobom, već i stoga što onda neće smoci snage da se okrene drugima. Savladati samoga sebe nije zadatak koji se ikada može konačno razrešiti. Ali stalno

samootkrivanje i samodefinisanje može dovesti do toga da pomažemo drugima, a da pritom ne naudimo sebi. Tek okretanjem sebi čovek postaje sposoban da se okrene drugima. Napor bavljenja sobom ne izgleda prevelik u poređenju sa ispunjenjem koje upoznajemo upravo u ovoj zadivljujućoj vrsti odnosa koji nazivamo prijateljstvom.

1.

Najbolja prijateljica, najbolji prijatelj: šta je prijateljstvo?

Šta je prijateljstvo prvo određujemo tradicionalnim i danas dostupnim predstavama u društvenom okruženju. Svakako da važnu ulogu igraju međusobno poverenje, razumevanje drugoga, saosećajnost, iskrenost i pouzdanost. Ali postoje razlike u naglasku: treba li prijateljstvo da bude za ceo život i zar ne bi bilo pohvalno da prijatelji tome teže? Ili među njima postoji prećutan dogovor da je u pitanju samo privremen odnos? Treba li

nezavisnost tog odnosa isticati van porodice? Ako je način i oblik prijateljstava u predmodernom dobu bio umnogome *kulturno definisan*, prijatelji u današnjem modernom i drugačijem vremenu uzimaju sebi slobodu da *individualno definišu* šta je za njih prijateljstvo, kakvo mu značenje pridaju, na koji način žele da neguju to prijateljstvo, šta im je važno, šta cene jedan kod drugoga, čemu se nadaju u svom uzajamnom odnosu, koliko su toga spremni da priznaju drugoj osobi kada je u pitanju njihova osećajnost.

Pada u oči da prijateljstvo, bilo da je kulturno ili individualno definisano, nastaje pretežno među osobama istog pola: muško prijateljstvo, žensko prijateljstvo. Zašto je tako? Prijateljstvo osoba različitog pola je moguće, pa ipak se ne ostvaruje u istoj meri iz brojnih razloga: sa bliskošću osoba različitog pola u igru često ulaze *seksualni aspekti*, koji mogu da potkopaju prijateljstvo: „Tu se opet radi samo o jednom!“ Sledstveno tome,

oni koji ljubav nalaze u istopolnim vezama osećaće se mnogo opuštenije u društvu osobe drugog pola jer seksualni aspekti u takvim vezama igraju manju ulogu.

Dalji razlog za davanje prevage istopolnim prijateljstvima jeste način osećanja, razmišljanja i života, koji je jednim delom, čije se granice ne mogu tačno utvrditi, seksualno uslovljen,

mada se to rado poriče: naprosto, suviše je naporno predstavniku suprotnog pola stalno objašnjavati razlike kojih

Pada u oči da prijateljstvo nastaje pretežno među osobama istog pola: muško prijateljstvo, žensko prijateljstvo.

ovaj drugi ionako ne može da se u potpunosti pridržava (Verena Kast, *Die beste Freundin*,* 1995). Nasuprot tome, prijatno je kada ženu njena prijateljica, ili muškarca njegov

* Nem.: *Najbolja prijateljica*. (Prim. prev.)

prijatelj, ozbiljno shvataju, čime se afirmiše sopstveno *ja*. Mnoge probleme relaksira saznanje da nije reč o ličnim, već o tipičnim seksualnim problemima, recimo kod fizičkih i psiholoških promena koje donosi pubertet, a kasnije starenje. Time se uklanja latentni pritisak da se udovolji zahtevima suprotnog pola, opterećenje da se izmoli razumevanje za sopstvene misli, osećanja i postupke, da se ne načini neka greška, ili nešto što barem tako izgleda u očima druge osobe. Čak i ako su sve to samo „socijalne konstrukcije“, bilo bi pametno uvažiti postojeće razlike.

A kako se rađa prijateljstvo? Samo se po sebi razume da je osnovna pretpostavka za nastanak prijateljstva spremnost da se ono sklopi, *stav* čoveka koji se otvara za takav odnos. Je li neko *filofil* ili *filofob* zavisio delom od prirodne predispozicije, delom od kulturnog uticaja okruženja, delom od individualnog *izbora* koji načine on ili ona. Odnosi u porodici u kojoj je čovek odrastao

neminovno se razlikuju i ne mogu se po želji menjati. Za razliku od toga, prijateljstvo je osobeno već i zato što može da bude stvar slobodnog izbora. Taj izbor može biti *aktivan*, što podrazumeva svojevóljno zbližavanje s nekim; međutim, može biti i *pasivan*, pri čemu, bez ličnog sudelovanja, jednostavno dopuštamo da dođe do kontakta koji će prerasti u prijateljstvo.

U tome podjednako učestvuju nesvesne emocije i svesna razmišljanja, ali ključno je da se osobe *dopadnu* jedna drugoj. Budući prijatelji reaguju na harizmu onog drugog, čini im se da su sagovornik ili sagovornica zanimljivi, simpatični, dostojni poverenja ili divljenja, prijatni, tako da izazivaju želju za bližim upoznavanjem. Zadovoljstvo može da nastane u tren oka, ali i da bude krajnja faza dugačkog procesa na čijem početku preovlađuje ravnodušnost ili čak odbojnost. Odnos se razvija analogno ljubavi u užem smislu jer prijatelji uočavaju uzajamne *sličnosti* i

dele ista interesovanja i iskustva („našli se kô lonac i poklopac“), ali mogu ih privući i nejednaka interesovanja i velike *razlike* („suprotnosti se privlače“).

Nasuprot ljubavi, koja može ostati jednostrana, ovakav odnos karakteriše *reciprocitet*, ili nema prijateljstva. Osim toga, temelj recipročnog odnosa je velika *naklonost* koju osobe gaje jedna prema drugoj. Neophodno je da ta blagonaklonost bude *očigledna* jer nema smisla biti tajno naklonjen nekome, a da on o tome ne zna ništa. Samo ako je blagonaklonost jasno prepoznatljiva, ta druga osoba može da odgovori ukoliko i sama pozitivno reaguje na nju. Na toj osnovi može da se razvije prijateljstvo, o čemu je govorio Aristotel u *Nikomahovoj etici*, pri čemu je razlikovao tri vrste prijateljstava:

Prijateljstvo iz zadovoljstva sklapa se radi obostranog zadovoljstva. Uopšte uzev, to je bitan razlog za traženje i nalaženje prijatelja: potreba da se s njima podeli radost,

da se dožive prijatna iskustva, vode opuštenu razgovori, razmenjuju ljubaznosti, unosi raznolikost u svakidašnjicu, zajednički uživa u životu uz obostranu zabavu, što je sve izraz nedvosmislene životne radosti. Ništa od toga ne treba osuđivati, naročito ne u mladim godinama: još u Aristotelovo vreme mladež je težila „uživanju i svemu što je neposredno nadražuje“. U prijateljstvu iz zadovoljstva uzajamno ophođenje nije komplikovano, pruža zabavu i osveženje, i iz tih razloga, površno gledano, odnosi su bolji nego što zaista jesu budući da se sve dešava samo po sebi. Nema ničega dubokog što bi narušilo zadovoljstvo, otuda odbijanje da se ispolji unutrašnje biće: *We don't go there*,* kao što kažu u američkoj kulturi. Prijateljstvo je ljubav bez seksa, ali izuzetno i sa seksom jer je o samom prijateljstvu reč onda kada

* Eng.: U to ne ulazimo. (Prim. prev.)

je u pitanju pravi ljubavni odnos u kojem učesnici sebe zovu „prijatelj“ ili „prijateljica“.

Ta orijentacija na zadovoljstvo nije bezuslovno korisna za ljude. Da bi se dobro osećali oni se upuštaju i u odnose koji za njih nisu uvek dobri. Na situacije uživanja s drugima i sredstva koja im u tome pomažu ponekad troše više novca nego što ga imaju. Ako je odnos vezan isključivo za uživanje, on upravo iz tog razloga može da postane problematičan jer uživanje je čudljivo dobro, danas jeste, sutra nije. Druženje je prijatno, nezamislivo je da bude drukčije, ali uživanje ne traje večno, mora stalno da se obnavlja, to mu je u prirodi. Preterano odavanje strasti ma neminovno traži tajm-aut. Te faze nezadovoljstva i nemanja volje postaju teret ako nisu ugrađene u ideju prijateljstva. Isključivo vezivanje za princip uživanja čini odnos podložnim razočaranjima, tako da je to najpovršnija vrsta prijateljstva: završava se prestankom uživanja i onda je „ćao, nema više“.

U najboljem slučaju ostaje prijatno sećanje: „Bilo nam je lepo zajedno!“

Druga vrsta prijateljstva počiva na koristi koju ljudi očekuju jedan od drugoga. Može li se to *profitabilno prijateljstvo* uopšte zvati prijateljstvom? Ali u mnogim jezicima ljudi sebe nazivaju prijateljima kada imaju u vidu i ponekad sračunato razmišljaju šta će im taj odnos doneti. Baš tu i u domenu uživanja sreće se najveći broj *dobrih prijatelja*, koji se druže ne samo sa osobama istog već i suprotnog pola. U takozvanim *prijateljstvima podrške* korist se za nekoga sastoji u tome što mu druga osoba pruža praktičnu pomoć u životu. Korist otvoreno dolazi do izraza kod *poslovnih prijatelja* koji se dobro razumeju i izvan poslovne sfere, komuniciraju bez teškoća i upravo iz tog razloga mogu da sklapaju unosne poslove. U savremenom svetu korisni su i *partijski prijatelji*, koji su nezamenljivi za pravljenje političkih karijera, ali postaju najgori neprijatelji ako